

Ämnessprängarna syftar således, i en bredare bemärkelse, på hur ämnesgränser omförhandlades, bröts ned och byggdes upp under 1900-talet. Ett gränsdragningsarbete ägde rum dels inom det medicinska området, dels mellan de teoretiska ämnesföreträdarna själva. Även professorsrollen kom att omförhandlas från institutionsledare och disciplinföreträdare, från den generella till den specialiserade kompetensen. Den experimentella forskningen uppvärderades inom de anatomiska, kemiska och fysiologiska institutionerna. Forskningsorganisationen kom att frigöras från grundutbildningen i hög grad. Denna omfattande utveckling kom att inspireras av RF, inte minst Weaver. Det tyska forskningsparadigmet kom därmed att bytas ut mot det amerikanska, men här är viktigt att notera att det inte var ett resultat av andra världskrigets utgång och nationalsocialismens kapitulation utan en långsam och målmedveten process från amerikansk sida efter första världskriget. Grundarbetet genomfördes under mellankrigstiden, och en slags Marshallhjälp till främst europeisk industri, vetenskap, utbildning och kultur utdelades redan efter första världskriget, vilket är mindre känt. Utvecklingen efter 1945 med en markant amerikansk dominans utgör en logisk konsekvens av händelseförloppet före andra världskriget.

Här finns även anledning att diskutera olika traditioner eller metodval för hur man kan skriva vetenskapshistoria. Ljungström representerar ett internvetenskapligt förhållningssätt i detta arbete, vilket har sina förtjänster vad gäller möjligheten att beskriva en dynamisk utveckling inom en organisation eller i relation till andra aktörer. Metoden innebär att man som forskare ligger nära sina undersökningsobjekt, och följer inbördes relationer mellan olika aktörer under en begränsad period. Som forskare intresserar man sig främst för internvetenskapliga eller interdisciplinära aspekter, och effekten kan bli att vetenskaplig verksamhet närmast får en autonom status från samhället eller den historiska utvecklingen i övrigt. En annan metod eller ett annat förhållningssätt är att snarare betona samspelet mellan vetenskapliga och politiska, ekonomiska och andra aktörer; vetenskapshistoria som en del av en bredare historieskrivning, där vetenskapliga aktörer och vetenskaplig verksamhet ses i ljuset av den allmänna samhällsliga utvecklingen. Den ena metoden behöver inte vara sämre än den andra, frågan är snarare vilken tyngdpunkt man som forskare vill lägga på objektet i förhållande till dess omgivning.

Ämnessprängarna utgör därmed en del av organisationshistoriken kring KI, och svårigheten med organisationshistorik är att inte ligga för nära organisationen i sig.

Det finns gott om exempel på organisationshistorik, där författaren i praktiken har presterat en hyllningsskrift eller närmat sig objektet alltför hovsamt. Detta är inte fallet med *Ämnessprängarna*, vilket bör betonas, men det hade inte skadat med ett inledande resonemang om problematiken i sig. Som Ljungström själv konstaterar apropå ”ämnessprängning”: ”Det rör sig om en undersökning av en formell disciplin- och institutionshistoria i dess lokala variant. I slutänden är det detta perspektiv som fått den utförligare behandlingen” (s. 15).

Även om författaren har presterat ett gott arbete kring ”ämnessprängning” vid KI under perioden 1930–45 saknas, enligt mitt tycke, en bredare historieskrivning kring svensk-amerikanska vetenskapliga kontakter och en diskussion om innebörden i att det tyska disciplin-idealet luckrades upp till förmån för ämnesövergripande och probleminriktade projekt i amerikansk tappning. För att riktigt lockas av författarens disciplin- och organisationshistorik krävs ett ganska hängivet intresse för molekylärbiologi, enskilda professorer vid KI eller de olika turerna kring tilldelning av anslag av allehanda slag. Det krävs närmast ett specialintresse för KI för att tillfullo uppskatta det vetenskapsinterna idealet författaren företräder. Man bör förvisso ha i åtanke att arbetet delvis är ett beställningsverk i samband med KI:s 200-årsjubileum, ingen värdering i detta konstaterande, då det verkligen är av intresse av att få en vetenskapshistorikers perspektiv på jubilarer. Det är definitivt av värde att relatera och värdera organisationens kontaktnät med RF, då dessa kontakter var en del av en mer omfattande amerikansk offensiv på europeisk vetenskapsmark. Det skedde i flertalet discipliner, vilket författaren något berör, och utgjorde en del av de amerikanska hegemonisträvandena. Detta fick även kulturella implikationer, då frågor om språk och politiska ideal försköts åt det angloamerikanska perspektivet. Utvecklingen inom KI utgjorde endast en liten del i denna omvandling av den vetenskapliga verksamheten, om än så betydelsefull.

Henrik Brissman, Lund

Julius Rocca: *Hur Karolinska Institutet kom till*. Karolinska Institutet University Press, Stockholm 2010. 107 s., ill. ISBN 978-91-85565-41-2.

I samband med Karolinska Institutets 200-årsjubileum har organisationen storsatsat på ett antal skrifter/arbe-

ten som på olika sätt skall belysa dess uppkomst och utveckling samt den medicinska professionens vetenskapliga utveckling och institutionalisering. Utan att ha haft samtliga arbeten tillhanda kan man slå fast att det är ett ambitiöst och välkommet projekt, även om titlarna på de olika verken kanske antyder olika ambitionsnivåer och grad av allmänintresse. 2008 utgavs en antologi *Til at stwdera lækedom: Tio studier i svensk medicinhistoria* i anslutning till Svenska Läkaresällskapets 200-årsjubileum, där bl.a. olika medicinska specialiteter belyses under olika perioder. Överhuvudtaget har intresset för medicinhistoria ökat markant under de senaste 20 åren, vilket antalet avhandlingar och andra arbeten skvallrar om. Medicinhistoria kan närmast betraktas som en egen disciplin vid sidan av den allmänna vetenskaps- och teknikhistorien. Medicinhistoria bör även ha ett gott allmänintresse, då fascinationen för de medicinska landvinningarna aldrig tycks sina, och förtroendet för läkarkåren är relativt gott. Om svenska folket fick bestämma skulle merparten av forskningsmedlen i Sverige gå till medicinsk forskning. I någon mån kan man tala om en framgångssaga. Det finns alltså anledning att tänka sig att även skrifter kring medicinska institutioner och medicinsk utveckling har ett hyggligt allmänintresse.

Karolinska Institutet (KI) är idag kanske mest känt för utdelandet av det årliga Nobelpriset i medicin eller fysiologi vid sidan av den förstklassiga forskning som bedrivs vid institutet. Att på olika sätt belysa och diskutera institutets egen historia är angeläget, och närmast en självklarhet för svensk medicinhistorisk forskning. Som alla andra organisationer har de en förhistoria, och det är denna förhistoria som, den vid KI tidigare gästforskaren, Julius Rocca har skildrat i en skrift med titeln *Hur Karolinska Institutet kom till*. En traditionell uppfattning har varit att institutets uppkomst främst har haft med bristen på fältskärer att göra, något som smärtsamt uppmärksammades i samband med kriget mot Ryssland 1808–09. Roccas främsta uppgift har därför varit att blottlägga ett komplext nät av idéer som snarare har legat bakom institutets grundande. KI började förvisso som Institutet för fältläkares danande, men grundarna hade mer övergripande ambitioner som senare lade grunden för KI:s inriktning och uppgifter. År 1810 grundades så Mediko-Kirurgiska Institutet, som organisationen bytt namn till (KI:s föregångare), vars främsta uppgift var att skaffa fram fler läkare. Bristen på medicinska resurser var fortfarande skriande kring sekelskiftet 1800 och behovet av medicinsk utbildning var akut. Som i så många andra fall i medicinhisto-

rien har satsningar på medicinsk utveckling en militär bakgrund. En kritisk brittisk rapport belyste de arma hälsoförhållandena i den svenska flottan vid tiden för det svensk-ryska kriget 1808–09.

Att organisera sjukvården på mer professionell grund var en viktig uppgift redan under 1600-talet, då inrättandet av Collegio Medico genomfördes, vars uppgift var att dels tillvarata de professionella intressena, dels administrera den svenska folkhälsan. Under frihetstiden utvecklades den svenska medicinska organiseringen, bl.a. genom bildandet av Collegium Curiosorum, landets första naturvetenskapliga sällskap med bibliotekarien Eric Benzelius i spetsen. Svensk vetenskap fick ytterligare en skjuts i rätt riktning genom grundandet av Kongl. Vetenskapsakademien 1739, inspirerat av andra akademibildningar runt om i Europa under 1600- och 1700-talen. Vetenskap ansågs ha en nationell betydelse för landets konkurrensmässiga förmåga, något vi onekligen känner igen i våra dagar. Akademien gav exempelvis ut *Tabellverket*, som innehöll faktauppgifter om hälsoförhållanden och dödstal. Den medicinska merkantilismen genomsyrade *Tabellverket*, där den övergripande uppgiften var att reformera medicinalväsendet i grunden.

1700-talet var även de medicinska studieresornas tid, och med dessa utvecklades de internationella vetenskapliga nätverken. Här kan t.ex. nämnas Nils Rosén von Rosenstein, som gav ut viktiga medicinska verk om bl.a. pediatrik. Rosén odlade ett internationellt kontaktnät, vilket ökade kvaliteten på svensk medicin.

Den sedan tidigare bildade Kirurgiska societeten uppgick 1797 i Collegium Medicum, vilket stärkte Stockholm som medicinalpolitiskt säte i Sverige på bekostnad av Uppsala och Lund och deras universitets medicinska fakulteter. Collegium Medicum fick i och med samgåendet huvudansvaret för kirurgisk utbildning, som även sedan tidigare haft professurer i anatomi, obstetrik, medicin och farmaci. Gustav III:s och Gustav IV Adolfs auktoritära regimer hade försvårat förutsättningarna för den medicinska utvecklingen i landet och utropandet av Karl XIII som ny regent utgjorde en viktig grogrund för Mediko-Kirurgiska Institutet, senare KI. Redan i april 1809 hade en kommitté bildats, som bl.a. skulle analysera olika planer på förbättringar i landets allmänna sjukvård. I den allmänna debatten under 1809 påtalades de låga läkarlönerna, särskilt beträffande landsorten. Läkare och kirurger hade låg status, vilket gjorde det svårt att rekrytera läkare överhuvudtaget. Medicinstudenterna hade stora bekymmer med att få resestipendier som

täckte den dyraste delen av utbildningen, vilken ägde rum utomlands. Huruvida staten var beredd att betala för sitt medicinalväsen var en avgörande fråga i samtiden. Läkaren Carl Trafvenfeldt ägnade stor möda åt att politiskt agera i de medicinska frågorna. Han debatterade läkarnas löner, landsbygdsbefolkningens misstro mot läkarkåren, kvacksalverifrågan och den medicinska utbildningen. David von Schulzenheim pläderade för inrättandet av fler medicinska institutioner i avsikt att stärka folkhälsan. Han spelade på de nationella känslösträngarna, då han gjorde jämförelser mellan Stockholm och den medicinska utbildningen och dess utländska förebilder i London, Amsterdam och Berlin. Det svenska universitetsbärande medicinalväsendet i Uppsala och Lund skulle undantryckas till förmån för den nya organisationen i huvudstaden.

Rocca lyfter fram inrättandet av Mediko-Kirurgiska Institutet i Stockholm som ”en lyckad biprodukt av engelsk-svenska förbindelser”. Aktörer som Schulzenheim, regementsfältskären Anders Hagström och Trafvenfeldt präglades av filantropiska, utilitaristiska och pragmatiska komponenter i upplysningen med en förmåga att känna av de politiska stämningarna. Fältskärerna skulle bli respekterade kirurger på akademisk grund i likhet med medicinerna. Royal College of Surgeons i Storbritannien blev en förebild i detta avseende. En dragkamp mellan grundarna bakom institutet och de universitetsburna medicinerna utgjorde en viktig komponent i institutets tillkomst. Utländska förebilder till institutet saknades vare sig i Storbritannien eller i Frankrike. Rocca lyckas väl i denna sin ambition att sätta sökarljuset på enskilda aktörer bakom institutets grundande, samtidigt som utvecklingen tecknas mot en samtida internationell bakgrund. Att inte endast behovet av att utbilda fältskärer var en drivkraft bakom institutionsbyggandet står helt klart, snarare handlade det om att lyfta fram och professionalisera fältskärsyrket, kirurgin, och ge den en stabil vetenskaplig grund såsom medicinen. Detta skulle ske genom klinisk undervisning grundad på såväl teori som praktik.

Som nämnts ovan tillkom Svenska Läkaresällskapet vid i princip samma tidpunkt, vars syfte var att utgöra ett läsesällskap för de Stockholmsbaserade läkarna. Ett omfattande bibliotek med internationella medicinska tidskrifter skulle tillgodose dessa medicinare i avsikt att hålla sig à jour med den internationella medicinska utvecklingen. Sällskapet var förvisso ingen forskningsorganisation, men utgjorde en viktig intresseorganisation där aktuella medicinska rön diskuterades och där

medicinare höll föredrag om intressanta landvinningar. Sällskapet skulle senare bli en flitigt anlitad remissinstans i medicinska frågor och utgivare av viktiga medicinska tidskrifter såsom *Hygiea*. Det är ingen överdrift att påstå att även bildandet av Svenska Läkaresällskapet vid början av 1800-talet kan betraktas som ytterligare en bidragande faktor till Stockholmscentreringen inom svensk medicin, även om lokala sällskap senare kom att bildas i bl.a. Uppsala, Lund och Göteborg.

Rocca gör knappast någon poäng av dessa samtida organisationsbildanden inom svensk medicin, men det förtjänar att lyftas fram för att ytterligare fylla på den samtida bilden. Att lyfta fram de internationella förebilderna och förbindelserna bakom institutets grundande är angeläget, samtidigt som förutsättningarna för att bedriva hälso- och sjukvård samt medicinsk forskning i Sverige kring sekelskiftet 1800 tecknas. Roccas skrift vänder sig främst till medicinare och en medicinhistoriskt intresserad allmänhet, och inte i första hand till medicinhistorikerna. Författaren diskuterar knappast med forskningen i övrigt kring Karolinska Institutet eller svensk medicin under frihets- och upplysningstiden, även om en notapparat finns med. Att beskriva det betydligt komplexare mönster bakom institutets grundande än vad som tidigare gjorts förtjänar dock aktning, och skriften kommer säkert att bli läst även av andra medicin- och vetenskapshistoriker.

Henrik Brissman, Lund

Börje Hanssen: *Åter till Österlen – en tidig mikrohistoria. Agrar- och socialhistoriska texter i urval med en inledande biografi av Anders Perlinge*. Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Stockholm 2010. 368 s., ill., varav många i färg. ISBN 978-91-86573-01-0.

Börje Hanssens rykte och relevans inom historisk sociologi och etnologi är alltså betydande, trots att det nu gått över trettio år sedan hans död och nästan sextio år sedan hans banbrytande doktorsavhandling *Österlen* utkom. Hans betydelse som internationell pionjär inom den mikrohistoriska forskningen är numera erkänd. En av de yngre etnologer som arbetat med inspiration från Hanssen är Anders Perlinge, något som satt märkbara spår i hans avhandling *Sockenbankirerna* från 2005. Perlinge, till vardags chef för SE-bankens arkiv på Täckva Udden i Stockholm, har nu samlat ett stort antal